

Freud'un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleřtirel Bir Yaklaşım

Habil ŞENTÜRK

ABSTRACT

A CRITICAL APPROACH TOWARDS FREUD'S UNDERSTANDING OF PSYCHOLOGY AND RELIGION

Freud has an important place in the history of psychology; he is Also a psychologist who founded the school of psychoanalysis. However, some criticisms were directed towards his opinions on psychology and religion In this paper, we firstly tried to examine his opinions concerning with psychology and religion. After that some of the criticisms and remarks on his ideas were taken into account.

Keywords: Freud, religion, psychoanalysis, id, ego, superego, libido, neurosis, Jung

GİRİŞ

Psikoloji organizmayı, özellikle de insanın sübjektif ve objektif dünyasını tanımaya ve tanıtmaya çalışan, insanı ve davranışlarını bu maksatla inceleyen bir sosyal bilimdir. Din ise, olumlu veya olumsuz, az veya çok herkesin ilgilendiği, herkesin hayatında yeri olan aşkın bir güç ve bir kültür unsurudur. Müntesipleri açısından çok önemli bir psikolojik ihtiyaç ve psikososyal bir gerçektir. Bu sebeple psikoloji bir davranış veya yařayıő biçimi olarak dini de incelemek durumundadır.

Ancak psikoloji, din konusunu incelerken objektiflik hususunda daha bir dikkatli olmak, sübjektif veya normatif davranmamaya özen göstermek zordur. Çünkü bu noktadaki bir ihmâl veya kasıt psikolojiyi objektif bir bilim olarak gerçeği göstermek yerine, spekülatif veya ideolojik değerlendirmelere kapı açarak bilim olmaktan çıkartmakta veya bilim değerini düşürmektedir.

İşte bu yazıda biz de psikoloji tarihinde önemli bir yeri olan Sigmund Freud'un psikoloji ve din anlayışına eleştirel bir gözle bakacak ve bilimsel kriterlere göre gerekli değerlendirmeleri yapmağa çalışacağız

A. FREUD'UN PSİKOLOJİ ANLAYIŞI

Sigmund Freud'un psikoloji anlayışı deyince ilk akla gelen şüphesiz ki psikanalizdir. Psikanaliz Freud'un hem psikoloji anlayışının ekol adı, hem

* **Dr.**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

psikolojik araştırma metodunun genel adı, hem de bir psikiyatrist olarak mesleki faaliyetlerindeki teşhis ve tedavinin adıdır.¹

Psikanaliz kelime manası itibariyle ruh tahlili, ruh çözümlemesi demektir. Freud, kendinden önceki psikoloji anlayışları için “düzlük psikolojisi” tabirini kullanırken kendi psikoloji anlayışına “derinlik psikolojisi” demiştir.² Bunun sebebi ise psikanaliz, ruh tahlili demek olduğuna göre ruhun tahlil edilebilmesi, bu konuda gerekli incelemelerin yapılabilmesi için ruhun derinliklerine inilmesi, şuur olaylarının yüzeysel incelemeleriyle yetinilmeyerek şuuraltının karanlıklarına, derinliklerine inilerek incelenmesi gerekir, düşüncesinde yatmaktadır.

Freud, kendinden önceki psikoloji anlayışları için “düzlük psikolojisi” tabirini kullanıyordu. Çünkü bu psikologlar şuur olaylarından bahsediyorlar; şuurun yüzeysel olaylarından, kişinin bildiği, farkında olduğu olaylardan bahsediyorlar da şuuraltı diye bir şeyden bahsetmiyorlar; kişinin bilmediği, farkında olmadığı, unuttuğu olayları değerlendirme dışı bırakıyorlardı. Halbuki Freud, şuuraltı diye bir şeyden bahsediyor, hatta diyor ki şuur, şuuraltına oranla aysbergin görünen kısmı gibidir. Aysbergin görünmeyen kısmı görünen kısmına göre daha büyük bir kütleli oluşturur. Şuuraltı da şuura göre daha büyük bir yapıya sahiptir. Öyleyse psikolojik olaylar üzerindeki etkisi de şuura göre daha fazla ve daha önemlidir. Bu sebeple Freud’a şuuraltının kaşifi denmiştir.³

Freud’a göre, şuuraltı önemli bir fonksiyona sahiptir. Şuuraltının fonksiyonunu anlayabilmek için ilgili diğer kavramları da bilmek gerekir. Buna göre, şuur, şuuraltı, üst şuur, id, ego, süper ego, libido gibi bazı kavramlar üzerinde durulmaktadır?⁴

Şuur bildiğimiz, farkında olduğumuz, hatırladığımız, kişiliğimizin karar mekanizmasının belirgin bir şekilde işlediği kısımdır. Şuuraltı, bilmediğimiz, farkında olmadığımız, hatırlamadığımız, birtakım arzuların, bilgilerin bastırıldığı, unutulmağa terk edildiği yerdir. Üst şuur (süper ego) ise, sosyal kuralların, değerlerin, inançların kısaca din, ahlâk gibi sosyal kurumların içselleştirilmiş, derûnleşmiş halidir. Buna iç denetim mekanizması veya vicdan da denir. İd, şuuraltında bulunan ilkel ve organik arzu, duygu ve ihtiyaçların kaynağıdır. Bu ham tabiatta haz prensibi hakimdir. İd, kişiliğin çekirdeğini oluşturur ve bütün psişik güçlerin enerji deposudur. Ego ve süper ego, ben ve üst ben demektir. Bunlar idin zamanla gelişmiş yanlarıdır Ego, id ile süper ego arasında denge kurmağa çalışan, kişiliğin çevreye uyumunu sağlayan karar mekanizmasıdır. Libido ise, idin muhtevasını oluşturur. Bu da esas olarak cinsiyet güdüsüdür.⁵

- 1 Sigmund Freud, *Psikanalize Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yay. Ankara 1997, s.33 vd, 286,288; Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kit. İstanbul 1990, s. 295-298.
- 2 Bedi Ziya Egemen, *Din Psikolojisi*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay. Ankara 1952, s. 34; Kerim Yavuz, *Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri*, A.Ü. Basımevi Erzurum 1987, s. 7.
- 3 F. Baymur, a.g.e., s. 295.
- 4 Ali Köse, *Freud ve Din*, İz Yay. İstanbul 2000, s. 33 vd.
- 5 B.Z.Egemen, a.g.e., s. 35; Tuncel Altınköprü, *Şahsiyet Analizi*, Altınköprü Yay. İstanbul 1980,

Freud'a göre, psikolojik olaylarda da bir determinizm hakimdir. Yani bir psikolojik olayın sebebi daha önceki bir başka psikolojik olaydır.⁶ Bu sebeple kişiyi tanımada geçmiş yılların, özellikle de çocukluk yıllarının önemi büyüktür.

Freud'a göre şuurlattındaki bu duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçlar ile gerçekleşme imkanı bulamadığı için bastırılmış, unutulmuş duygu, düşünce ve istekler dinamik bir şekilde her an gerçekleşme gayreti içindedirler. Bunlar şuurlattından şuura çıkmak ve davranış halinde gerçekleşmek isterler. Ancak bunların hangisi gerçekleşebilir, hangisi gerçekleşemez, bu konuda karar verirken ego, süper egonun ölçülerine ve kaidelerine bakacaktır. Böylece şuurlattından gelen isteklerin bir kısmı sansür engelini aşarak davranışa dönüşebilir. Bir kısmı ise sansür engelini takılarak bastırılacak ve tekrar şuurlattına itilecektir. Biz bu şuurlattı muhtevalarını su kabındaki mantarlara benzetebiliriz. Bu mantarlar her ne kadar bastırmak suretiyle suyun derinliklerine indirilebilirse de, bir müddet sonra onlar tekrar su yüzeyine çıkacaklardır. Bir taş parçasının suyun derinliklerinde kalakalması gibi bir durum söz konusu değildir.⁷

Şuurlattı muhtevaları veya idin istekleri ile süper egonun kaideleri uyum sağlamadığı takdirde çatışma denilen olay meydana gelecek, bu çatışmaları gidermek; id ile süper ego arasındaki anlaşmazlığı halletmek, dengeyi sağlamak da egoya düşmektedir. Eğer bu noktada ego gerekli dengeyi kurabilir, çatışmaları giderebilirse kişinin huzuru ve ruh sağlığı yerinde olacak, yok eğer çatışmalar çok olur, bu çatışmaları egonun sağlıklı bir şekilde gidermesi, meseleyi çözmesi mümkün olmazsa kişinin ruh sağlığı bozulacak, ruhi problemler kendini gösterecektir.⁸

Psikoloji konularının araştırılması için metod ve teknikler meselesine gelince, bu konuda da Freud şu görüşlere sahiptir:

Bir kere şuur olaylarını incelemek için iç gözlem metodunu kullanır. İç gözlem yoluyla kişinin kendisiyle ilgili bildiği, farkında olduğu, hatırladığı ve hatırlayabildiği ne varsa onları öğrenmek ister. Bu durum şu anla ilgili olduğu kadar geçmişle, hatta çocukluk yıllarına kadar ne biliyor ve hatırlıyorsa onların öğrenilmesi için kişinin iç gözlemine başvurmak suretiyle gerçekleşir. Bundan sonra da çağrışım yoluyla şuurlattının derinliklerine doğru inilmeye çalışılır.⁹ Birtakım eşya, durum, kelime ve kavramların kişide ne gibi şeyleri çağrıştırdığına bakılarak bunlar değerlendirmeye tabi tutulur. Ayrıca Freud'a göre, rüya tahlillerinin de şuurlattının tanınmasında önemli bir yeri vardır.¹⁰ Kişinin gördüğü rüyalar bir seri halinde incelenir, rüyaların

s. 92-94; Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yay. İstanbul 1995, s. 66; Gülgün Yanbastı, *Kişilik Kuramları*, E.Ü. Yay. İzmir 1990, s.18-24.

6 S. Freud, *Psikanalize Giriş Dersleri*, s. 68-69; Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, Çev. H.Zafer Kars, Kaynak Yay. İstanbul 1985, s. 82-85, T. Altınköprü, a.g.e., s. 92; F. Baymur, a.g.e., s. 297; G. Yanbastı, a.g.e., s. 16.

7 T. Altınköprü, a.g.e., s. 94-95; Orhan Öztürk, *Psikanalize ve Psikoterapi*, Evrim Kit. İstanbul 1989, s. 34 vd

8 O. Öztürk, a.g.e., s. 54-55.

9 O. Öztürk, a.g.e., s. 168-171; G. Yanbastı, a.g.e., s.34.

10 O. Öztürk, a.g.e., s. 171-175; G. Yanbastı, a.g.e., s. 35.

psikoanalitik yorumları yapılarak şuuraltı tanınmaya çalışılır. Rüyaların bir açık, bir de gizli manaları vardır. Rüya nasıl görülmüşse o şekliyle açık manayı, rüyada görülen şeylerin, olayların sembolik manaları ise gizli manayı ifade eder. Rüyaların yorumlanmasında esas olan gizli yani sembolik manadır. Freud bu şekilde kişinin şuuraltısını incelemeğe, böylece gerçek kişiliği ortaya koymaya çalışır.

B. FREUD'UN DİN ANLAYIŞI

Freud diyor ki, din bir nevrozdur, hem de evrensel bir nevrozdur.¹¹ İnsanları bu nevrozdan kurtarmak için dinsiz bir eğitimden geçirmek gerekir. Ancak bu takdirde sağlıklı toplum meydana getirilebilir.¹²

Freud dinin kaynağı veya menşei meselesinde iki tarz yaklaşım sergiliyor. Birincisi, tarihi yaklaşım diyebileceğimiz bir yaklaşım tarzıdır. Bu açıdan Freud, A. Comte'un üç hal kanunu görüşünden etkilenmiş görünmektedir. Buna göre dinin kaynağı ilkel düşüncedir, bu sebeple totemizmdir. İnsanlar bilim ve teknolojinin gelişmediği ilk çağlarda tabiat olaylarının gücü karşısında korkmuşlar, yapacak bir şey bulamamış ve acizlik duyguları içinde sığınacak yüce bir kudrete veya kudretlere ihtiyaç duymuşlar, din de böylece ortaya çıkmıştır.

İkinci yaklaşım ise, çocukluktan itibaren insanın gelişim seyri içerisinde dinin ortaya çıkış sürecini izah tarzıdır. Buna göre, çocuk hayatın birtakım zorlukları ve tehlikeleri karşısında annesine, babasına ve özellikle de babasına sığınır. Babası onu bu gibi durumlar karşısında korur ve ona yardımcı olur. Bu durum, her defasında aynı şekilde kendini gösterir. Bu sebeple zaman içerisinde çocukta koruyucu ve yardımcı bir baba imajı oluşur.

Çocuk beden ve zihin gelişmesi ilerledikçe birtakım olaylar karşısında annenin, babanın da aciz kaldıklarını görmeye başlar. Bu sebeple de çocuktaki bu mutlak koruyucu baba imajı zedelenmeye ve emin bir sığınak olma özelliğini kaybetmeye başlar. Çocukluk dönemindeki bu baba imajı ergenlik ve yetişkinlik döneminde tamamen ortadan kalkar. Bu defa kişi hayatın birtakım tehlike ve sıkıntıları karşısında sığınacak bir yer aramaya koyulur, bunun üzerine hayalinde uydurduğu bir tanrı baba¹³ imajına inanır ve ona sığınır. Böylece kişide bir din inancı, anlayışı ve hayat tarzı oluşur.

Öyleyse Freud'a göre, insanlar kendi hayallerinde uydurdıkları bir tanrıya inanmak suretiyle bir yanlış veya yanlışlama içindedirler. Temeli böyle bir yanlışlığa dayanan bir din inancı ve yaşayışı da bir yanlışlık ve bir nevrozdur.

11 Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, s. 68-69; Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan İstanbul 1982, s.26; Malik Babikir Bedri, *Müslüman Psikologların Çıkmazı*, Çev. Harun Şencan, İnsan Yay. İstanbul 1984, s. 31; Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, D.E.Ü. Yay. İzmir 1987, s. 173; Kamil Kaya, *Sosyolojik Açıdan Türkiye'de Din-Devlet İlişkilerine Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul 1998, s. 18; A. Köse, a.g.e., s. 65 vd.

12 S.Freud, a.g.e., s.77,82-85.

13 Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, Çev. Niyazi Berkez, Remzi Kit. İstanbul 1971, s.212; Sigmund Freud, *Uyarılık, Din ve Toplum*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yay. Ankara 1997, s.264; Ali Köse, *Neden İslamı Seçiyorlar?*, İsam Yay. İstanbul 1997, s.41-44.

Bu iki tarz yaklaşımın her birinin ortak noktası, kişinin gerek tarihin derinliklerinde; yani insanlığın ilkel düşünce, dolayısıyla da çocukluk çağında; gerekse normal gelişim seyri içinde çocukluk yıllarındaki birtakım durumlar ve olaylar karşısındaki aczi sebebiyle duyduğu sığınma ihtiyacının doğurduğu yanılığ veya yanılısama olmasıdır. Demek ki, Freud'a göre dinin kaynağı korku ve acizlik duygusudur.¹⁴

Freud'a göre din niçin bir nevrozdur, sorusunun bir başka cevabı Freud'un şuuraltı teorisinde yatar. Şuuraltı teorisine göre bütün davranışların temelinde esas itibariyle libido vardır. Bu da cinsiyet duygusudur.¹⁵ Libido tatmin olmak için şuuraltıdan şuur yüzeyine çıkmak ister. Ancak bu istekler üst şuur (süper ego) tarafından ortaya konmuş, kaide ve ölçülere (norm) uygun olmadığı zaman ego tarafından bastırılarak şuuraltına tekrar itilirler. Bu istekler, şuuraltıda buldukları sırada gerçekleşmek için tekrar şuur yüzeyine çıkmaya çalışırlar. Fakat bu defa süper egonun sansüründen geçebilmek için daha önceki kimliğini gizleyerek, kılık değiştirip din, ahlâk, örf ve adet, sanat ve edebiyat gibi sahte bir kimlikle şuur yüzeyine çıkarlar. Böylece gerçekte bir libido olan arzu, kılık değiştirerek dini bir davranış halinde gerçekleşebilir. Bu sebeple de bu davranış, sağlıklı bir davranış değil bir nevroz, bir ruh hastalığıdır.¹⁶

Freud bu tarz davranışlara savunma mekanizmalarından süblimasyon (yüceltme) diyor. Yani gerçekte basit bir arzu, kılık değiştirerek yüce bir duygunun tezahürü olarak dinî, ahlakî bir davranış halinde gerçekleşebilir.¹⁷ Bu sebeple de bu davranış gerçek ve sağlıklı bir davranış değil, sahte ve sağlıklı bir davranıştır. Eğer süper egonun baskıları kaldırılabilirse bu davranışlar gerçek kimliği ile bir libido davranışı olarak tezahür edecek ve böylece sahte davranışlara gerek kalmayacaktır.

Freud'un libido teorisinin bir uzantısı olarak kökü Yunan mitolojisine dayanan bir ödip kompleksi ve bir de elektra kompleksi vardır. Buna göre, erkek çocuklar anaya, kız çocuklar da babaya karşı cinsel bir ilgi duyarlar.¹⁸

C. FREUD'UN PSİKOLOJİ VE DİN ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ¹⁹

S. Freud'un psikoloji anlayışı ile din anlayışı arasında sıkı bir ilişki vardır. Bir bakıma din anlayışı, psikoloji anlayışına bağlı veya dayalı bir anlayıştır.

14 Krş. S. Freud, *Bir Yanılısamanın Geleceği*, s. 53-70; B. Z. Egemen, a.g.e., s. 39-40; Kerim Yavuz, a.g.e., s. 18-27; Bedri Katipoğlu, *Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din*, Özden Ofset İzmir 1991, s. 56-80

15 Sigmund Freud, *Cinsiyet Üzerine*, Çev. A. Avni Önes Say Yay., İstanbul 1983, s. 23; Stefan Zweig, *Freud ve Öğretisi*, Çev. E. Türk Eliçin, Remzi Kit., İstanbul Ts., s. 110-131; B. Z. Egemen, a.g.e., s. 35.

16 B. Z. Egemen, a.g.e., s. 34-38; K. Yavuz, a.g.e., s. 18-19.

17 B. Katipoğlu, a.g.e., s. 25.

18 S. Freud, *Cinsiyet Üzerine*, s. 101, 141; S. Freud, *Totem ve Tabu*, s. 187; Özcan Köknel, *Kayıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın K. Yay., İstanbul Ts., s. 113-114; Mehmet Tevfik Özcan, *Ruhî Bunalımlar ve İslam Ruhiyatı*, Güven Mat., Ankara 1985, s. 148-151; M. B. Bedri, a.g.e., s. 5; A. Köse, a.g.e., s. 37 vd.

19 Freud'un din anlayışı ve bu konudaki psikolojik değerlendirmelerine tenkidi bir yaklaşım

Onun din anlayışını ortaya koyabilmek için psikoloji anlayışını iyi bilmek gerekmektedir. Bu sebeple önce onun psikoloji anlayışına yönelik tenkitleri ortaya koymak gerekir. Freud, psikoloji anlayışı bakımından birtakım tenkitlere uğramıştır. Bu tenkitler onun, psikolojinin konusu ve metodu ile ilgili görüşlerine yöneliktir. Meselâ, Freud diyor ki, psikolojinin konusu sadece şuur olaylarından ibaret değildir, olmamalıdır. Psikolojinin konusu, kişinin farkında olduğu ve bilerek yaptıklarından başka ve belki de bunlardan da fazla olarak farkında olmadığı ve fakat davranışlarının temelindeki esas âmillerin gizli hazinesi durumundaki şuuraltı olaylarıdır.

Fakat bu görüş, daha sonraki psikologlar tarafından deneysel metotlarla incelenip ispatlanabilmiş değildir. Bu sebeple bir iddia veya bir teori olmanın ötesine geçememiştir.²⁰ Davranışçı ekolün, hakkında güvenilir bilgi elde edilemeyeceği gerekçesiyle şuur olaylarını bile psikolojinin konusu içinde kabul etmemesine bakılırsa şuuraltı olaylarının incelenmesinden elde edilecek bilgilerin güvenli olduğunu söylemek hiç mümkün gözükmemektedir. Gene metod itibarıyla de, iç gözlem metodu nasıl kişinin kendisi hakkında objektif olması mümkün görülmediği için reddediliyorsa; psikanaliz metodunun güvenilir bilgilere ulaştıracağı hiç söylenemez.²¹ Çünkü psikanaliz metoduyla şuuraltının derinliklerine inilmesi demek, bir bakıma karanlıklarda el çala çala bodrumlarda, dehlizlerde birtakım şeyleri aramağa benzer, hatta daha zor bir iştir, denebilir. Karanlıklarda bulduğunuz şeyler hakkında ne kadar güvenli bilgi verebilirsiniz? Bu örnek, konuyu anlamaya yardımcı bilecek niteliktedir.

Ayrıca Freud'un libido konusundaki değerlendirmeleri de mübalağalı bulunmaktadır. Bu konuda Freud'un C. G. Jung, A. Adler gibi birtakım öğrencilerinin de itirazları vardır. Gerçekten Freud, insan gerçeğini mübalağalı bir şekilde libidoya dayandırmakla panseksüalist bir açıklama tarzını benimsemiş görünmektedir.²² Bu açıdan Freud, insan gerçeğini sadece ekonomiye dayandıran, toplumda ekonomiyi altyapı kabul eden Karl Marx'la insan için toplumu her şey kabul eden Durkheim ve bilim çağında dine gerek yoktur diyen Auguste Comte'un düştükleri hataya düşmüştür. Böylece insanın çok yönlü bir bütün olduğu görmezlikten gelinerek insanın bazı yönleri mercek altına alınmış, büyütülmüş ve bu sebeple bazı yönleri mübalağalı bir insan modeli ortaya çıkmıştır. Bazı yönleri mübalağa edilen insan modelinin bazı yönlerinin de ihmal edilmesi kaçınılmazdır. İşte Freud'un libidoyu, K. Marx'ın ekonomiyi, Durkheim'in toplumu, Comte'un da bilimi esas alarak dini bir illüzyon, bir üstyapı kurumu gibi görmeleri, bu sebeple dini insanın gerçek bir ihtiyacı olarak görmemeleri onların ortak hatası olarak zikredilebilir.

da Ali Köse tarafından "Musa ve Tektarıncılık: Bir Tarih Psikanalizinin Açmazları" başlıklı bir makale ile ortaya konmuştur (Divan, İstanbul 1998/1, s.37-56); Ayrıca bk. Ali Köse, *Freud ve Din*, s. 54 vd.

20 M. B. Bedri, a.g.e., s. 54-55, 59; Münire Erden-Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yay., Ankara 1995, s. 74; Hâbil Şentürk, *Eğitim Psikolojisi*, Fakülte Kit., Isparta 1997, s. 34-35; Ali Köse, *Freud ve Din*, s. 54-55

21 F. Baymur, a.g.e., s. 293

22 B. Z. Egemen, a.g.e., s. 40-43; G. Yanbastı, a.g.e., s.39.

Ayrıca A. Comte'un "üç hal kanunu"²³ diye ortaya attığı görüşle Freud' un dini, ilkel düşüncenin bir ürünü, bir illüzyon ve bir nevroz olarak değerlendirmesi arasında da sıkı bir ilişki ve benzerlik olduğu görülecektir. Nitekim Freud din, bir nevroz²⁴ veya illüzyondur²⁵ derken K. Marx da din bir afyondur,²⁶ demektedir. Bu düşünceler arasındaki benzerliklerin, aydınlanmacı felsefe akımının birer yansıması olduğu da söylenebilir.²⁷

Freud'a yöneltilen eleştirilerden biri de Freud'un bu görüşlere sahip olurken malzemelerini hep kendi kliniğinde gözlemlediği, incelediği ve tedavi etmeye çalıştığı hastalardan toplamış ve bu kanaatlerini genelleyerek normal insanlar hakkında da geçerli kabul ve iddia etmiş olmasındadır. Halbuki bu kanaatler doğru olsa bile, ancak hastalar için geçerli olabilir. Normal insanlar hakkında böyle bir genelleme yapılamaz.²⁸

Freud diyor ki, din bir nevrozdur, hem de kollektif bir nevrozdur. Buna göre insanların çoğunluğu hasta, Freud gibi düşünenler sağlıklı olmalıdır. Halbuki tabiatla sağlık esastır, hastalık ise arızidir. Yani insanlar genellikle sağlıklıdır, bunlardan bazıları hasta olabilir veya insan geçici olarak rahatsızlanabilir. Bu sebeple de Freud'un iddiaları yersizdir. Nitekim C. G. Jung bu konuda Freud'dan farklı düşünmekte ve dine bir nevroz veya illüzyon olarak bakmak yerine, dini bir huzur ve sağlık hazinesi olarak görmektedir.²⁹

Sonra Freud, insanları veya insanlığı kollektif bir nevroz dediği hastalıktan kurtarmak için dinsiz bir eğitimi öngörmekte, böylece sağlıklı bir toplum ortaya konabileceğini söylemektedir. Ancak Freud, insanları dinden kurtarmağa çalışırken bunun karşısında dinin güven verici, dünya ve ötesi hakkında onları tatmin edici bir inanç ve hayat anlayışının fonksiyonunu icra edecek, insanların dinde bulduğu güven ve huzuru³⁰ onlara temin edecek bir alternatif sunamamakta, insanları çıkmazda bırakmaktadır.

"Aslında insanın, genel olarak dinsel özdeşleşme ihtiyacı üretecek sorulara sürekli olarak muhatap olduğu bilinmektedir. Dini ihtiyaçların bu özdeşleşme gereksinimine bağlı olarak kültürden arındırılması mümkün değildir. Çünkü dine karşıt pozisyonda tutulmaya çalışılan "akıl", insanın yalnızca kendisiyle yaşayabileceği bir imkan sunamamaktadır."³¹

23 Comte'un görüşleri için bkz. Raymond Aron *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, T. İş Bank. Kül. Yay., Ankara 1986, s. 77-140; Kamil Kaya, a.g.e., s. 13.

24 S. Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, s. 76,82

25 S.Freud, a.g.e., s.49,53,76,82

26 Karl Marx - Friedrich Engels, *Din Üzerine*, Çev. Kaya Güvenç, Sol Yay., Ankara 1995, s.35; R. Aron, a.g.e., s. 141-221; M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993,s.33; Necdet Subaşı, *Türk Aydınının Din Anlayışı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul1996, s. 155-156.

27 B. Z. Egemen, a.g.e., s. 40; Karen Horney, *Kadın Psikolojisi*, Çev. Selçuk Budak, Ankara 1998, s. 10

28 Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, Çev. Ender Gürol, Payel Yay.,İstanbul1997, s. 13; B.Z. Egemen, a.g.e., s. 36-37; M. B. Bedri, a.g.e., s. 62.

29 C. G. Jung, *Analitik Psikoloji*, s. 306-307; Carl Gustav Jung, *Din ve Psikoloji (Psikoloji ve Din)*, Çev. Cengiz Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1993, s. 143-144; K. Yavuz, a.g.e., s. 36-41, 71-72.

30 M. B. Bedri, a.g.e., s. 95.

31 N. Subaşı, a.g.e., s. 19

Din ve ölüm ötesi ile ilgili birtakım inanç ve düşüncelerin insanoğlunun kafasını daima meşgul ettiği bir gerçektir. İnsanlık tarihi boyunca insanlar, daima bir dine ve ölüm ötesiyle ilgili inançlara ihtiyaç duymuştur. Bu hem psikolojik, hem de sosyolojik ve antropolojik bir gerçektir. Durum bu iken Freud'un bu noktada bütün insanlığın bir hayal ve yanılgı içinde olduğunu iddia etmesi kabul edilebilir bir görüş olarak gözükmemektedir. Aksine insanların bu tabii ve vazgeçilmez ihtiyacını görerek bu ihtiyacın en sağlıklı biçimde nasıl karşılanması gerektiği hususunu incelemek ve gerekli tedbirleri alarak insanların sağlıklı birer şahsiyet halinde toplumdaki yerlerini almalarına yardımcı olmak gerekmektedir.

Bu noktada Freud'a yönelik şöyle bir eleştiri de gayet tutarlı görünmektedir:

Freud aslında bir noktaya kadar gerçeği yakalamış, fakat ondan sonra hataya düşmüştür. O da şudur: Freud, gerek insanlar tarihin ilk çağlarında tabiat olaylarının gücü karşısında aciz kalmış olmaları sebebiyle Tanrı'ya sığınma ihtiyacı duymuşlardır, derken ve gerekse çocukluk yıllarında kişinin karşılaştığı birtakım tehlikeler ve zorluklar karşısında babasına sığınırken, daha sonra hayalinde uydurduğu bir baba imajına Tanrı diye sığınma ihtiyacı duymuştur, derken insandaki fıtrî din ihtiyacını yakalamış³² ancak bu tabii ihtiyaca bir illüzyon veya nevroz demekle hata etmiş ve kendisi bir illüzyona düşmüştür.

Bu arada Freud'un dine karşı çıkarken hangi kültür ortamında bulunduğunu ve din derken neyi kastettiğini de unutmamak gerekir.

Freud, Viyana'da Yahudilerin aşağılandığı bir Hıristiyan kültürü içinde doğdu ve yetişti.³³ O din derken daha çok Hıristiyanlığı kastediyor, fakat hatalı olarak bütün dinler hakkında genellemelere giderek hüküm veriyor. Bu arada onun din anlayışı felsefî bir kanaat olduğu halde psikoloji ilminin şablonu içinde sunulduğundan ilmî bir görüşmüş gibi yanlış bir izlenim de vermektedir. Freud, bir filozof veya felsefeci olmadığı halde amatörce birtakım felsefî değerlendirmeler de yapmıştır. Yani onun ilmî görüşleri arasına ideolojik ve subjektif değerlendirmeler de girmiştir. Aslında Freud burada bir "otorite transferi" yaparak psikoloji alanındaki otoritesini din alanındaki görüş ve değerlendirmelerine de taşımış, böylece bilimle felsefeyi birbirine karıştırmıştır.³⁴

Bütün bu değerlendirmelerden sonra, elbette Freud'un isabetli görüşleri ve psikoloji alanında yaptığı çalışmalarla birtakım hizmetleri de olmuştur. Birtakım yanlışları, hataları ve isabetsiz görüşleri vardır diye Freud'un bütün çalışmaları, görüşleri ve ilmî değerlendirmeleri görmezlikten gelinemez, ta-

32 M. B. Bedri, a.g.e., s. 60.

33 S. Freud, *Psikanalize Giriş Dersleri*, s.9

34 "Bazılarının, bilimi otorite kaynağı olarak almak ya da aldığı sanmak suretiyle, bir tür "otorite transferi"ne yol açtığı görülmektedir. Unutmamak gerekir ki, yeri geldikçe bilimin ürününden ya da yönteminden yararlanmak başka şey, bilime dayandığını iddia ederek otoriter davranışlarda bulunmak, başka bir deyişle haksız yere bilimsellik iddiasında bulunmak başka şeydir. Otorite transferi bilim adamının, kendi alanı, hatta bilim alanı dışında kalan konularda da o alanda uzmanmış gibi davranması, yargularını öteki alanlara ait sorunlar üzerinde kullanması ve bilimsel olmayan bilgileri, bilimselmişçesine ifade etmesi dır." Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ankara Ts., s.29

mamıyla silinip atılamaz. Ancak doğrusunu yanlıştan ayırmağa, tenkit süzgecinden geçirerek ondan istifade etmeye ihtiyaç vardır. Yanlış olan tavır, Freud'un ideolojik bir yaklaşımla ya hatalarının, yanlışlarının görmezlikten gelinmesi ve onun göklere çıkarılması veya doğrularının, isabetli görüşlerinin görmezlikten gelinerek yerin dibine batırılmasıdır. İlmî tavır ise, onun veya herkesin çalışmalarını, görüş ve değerlendirmelerini objektif bir şekilde değerlendirip, tenkit süzgecinden geçirerek doğrularını, faydalı ve ilmî ölçülere uygun olanlarını almak; yanlış, isabetsiz ve sübjektif olanlarını terk etmektir. Nitekim M. Sekip Tunç, Freud'un psikoloji anlayışını büyük çapta kabullenirken, ondan müspet yönde etkilenirken, din anlayışını kabul etmekte, yani doğru bulmamakta, dini bir illüzyon veya nevroz olarak değil, aksine dini insan hayatında tabii ve gerçek bir fonksiyona sahip bir unsur, gerçek bir ihtiyaç olarak görmektedir.³⁵

SONUÇ

Psikanalizin kurucusu Freud, psikoloji tarihinde birtakım yeni görüşler ortaya atarak dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Kendinden önceki psikoloji anlayışları daha çok şuur olayları ile meşgul olurken, Freud şuuraltı denilen yepyeni bir kavramdan söz etmeye başlamıştır. Şuur farkında olduğumuz, bilebildiğimiz ve hatırlayabildiğimiz benlik dünyamızı oluştururken, şuuraltı ise farkında olmadığımız, bilemediğimiz ve hatırlayamadığımız psikik yapımızı oluşturmaktadır. Freud'a göre şuur olaylarına nispetle şuuraltı dünyası, aysbergin su altında kalan, suyun yüzeyinden görünmeyen büyük kütlelerini sembolize eder. Bu sebeple daha da önemlidir. İnsanın kişiliği de bu duruma göre şuuraltıdaki id, şuur yüzeyindeki ego ve üst şuurdaki süper egodan meydana gelir. İdin muhtevası da ilkel duygular ve arzuları sembolize eden libidodur. Ego, iradesi olan benliği, süper ego ise din, kültür ve sosyal kuralların oluşturduğu vicdanı temsil eder.

Freud'a göre din bir nevrozdur, bir çeşit ruh hastalığıdır. Çünkü, din kişinin gerçek benliğini ortaya koymasına engeldir. Bu sebeple kişi sahte bir benlik geliştirir. Bir bakıma libido, dinin kriterlerine, kurallarına uygun ama gerçek yüzünü gizleyen sahte bir kimliğe bürünür. Böyle bir kişilik sağlıklı bir kişilik olamaz. Ayrıca böyle bir kişilik ahlaken de tutarlı ve güvenilir bir yapı arz etmez.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ne psikoloji Freud'un söyledikleri, görüşleri ve yorumlarından ibarettir, ne de din bu kadar basite indirgenebilir. Freud'un psikoloji ve din anlayışı teorik planda tutarlı gibi görülebilirse de gerçekte onun psikoloji ve özellikle de din anlayışı, bünyesinde bir takım bilimsel dayanaklardan yoksun, spekülatif ve ideolojik yaklaşımları barındırmaktadır. B.Z. Egemen'in de dediği gibi Freud, zaman zaman psikoloji biliminin sınırlarını aşarak, amatörce bir takım felsefi değerlendirmelere girişmiştir. Bütün bu sebeplerle de Freud, gerek psikoloji, gerekse din anlayışı bakımından pek çok itirazlara ve eleştirilere uğramıştır.

35 Sıdika Albayrak, *Mustafa Sekip Tunç'ta Din Psikolojisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Isparta 1997, s. 11-14

